

Pinsel (Penzel, Pilse, Pilze, Pilznow, Pinzel, Pinzenl) **Jan Jerzy**, rzeźbiarz, gł. przedstawiciel tzw. szkoły lwowskiej XVIII w., zm. 1761 lub 1762. Pochodził zapewne z pd. Niemiec lub

Czech, na teren Rzeczypospolitej przybył ok. 1750 i osiedlił się w Buczaczu, jako serwitör Mikołaja Potockiego, starosty kaniowskiego. 13 V 1751 zawarł w Buczaczu związek małżeński z Marianną Elżbietą z Majewskich Kieytową (wdową po Janie), z którą miał synów: Bernarda (ochrzczony w Buczaczu 4 VI 1752, ojcem chrzestnym był architekt Bernard Meretyn) i Antoniego (ochrzczony tamże 3 VI 1759). W grudniu 1756 P. pobrał 360 zł, a w kwietniu 1757 – 630 zł za prace w kościele Św. Trójcy (Trynitarzy) we Lwowie. Tylko w pierwszym przypadku sprecyzowano, że była to zapłata za wykonanie ołtarza Św. Ojców; z kontekstu zdaje się jednak wynikać, że i druga wypłata dotyczyła tego samego zadania, realizowanego wspólnie ze snycerzem Janem Jerzym Gertnerem (na podstawie analizy archiwaliów można też przypuszczać, że rzeźby P. z kośc. Św. Trójcy znajdowały się do okresu międzywojennego w kośc. Św. Marcina we Lwowie). W l. 1759-61 zapłacono P. 36884 zł za wykonanie kamiennych figur św. Jerzego, Leona i Atanazego na fasadę katedry Św. Jura we Lwowie (zachowane tamże), a w okresie od 27 V 1761 do 16 IX t.r. łącznie 648 zł za ołtarze w kośc. w Monasterzyskach k. Buczacza (zachowana figura w LGS). 24 X 1762 owdowiała Marianna Pinsłowa zawarła trzeci związek małżeński z Janem Berensdorffem, co, biorąc pod uwagę obowiązujący okres żałoby, wyznacza datę śmierci P. na koniec września lub październik 1761 (najpóźniej pocz. 1762).

Oprócz wymienionych dzieł, potwierdzonych archiwalnie, uzasadnione atrybucje wiążą z P. kamienne figury przydrożne Matki Boskiej Niepokalanej i św. Jana Nepomucena w Buczaczu (ok. 1750, zachowane jedynie postumenty), dekorację ratusza tamże (pocz. l. 50. XVIII w., silnie uszkodzona), kompletne wyposażenia kościołów w Horodence (ok. 1752-55, z kilkunastu figur zachowało się jedynie kilka, silnie uszkodzonych, w LGS i w Muz. Sztuki w Stanisławowie) i Hodowicy (ok. 1758, zespół figur z ołtarza gł.: *Chrystus Ukrzyżowany*, anioły, *Matka Boska Bolesna*, *Św. Jan Ewangelista*, *Ofiara Abrahama*, *Samson z lwem* oraz płaskorzeźba *Chrystus w świątyni* z ambony, zachowane w LGS, a także przenośny krucyfiks, obecnie w kośc. Bożego Ciała we Wrocławiu). Z nieokreślonego bliżej czasu

pochodzą: 4 figury Ojców Kościoła z kośc. par. w Budzanowie (będące częściowo pracami warsztatowymi, obecne miejsce przechowywania nie ustalone), wielofigurowe *Ukrzyżowanie* z kośc. Dominikanów w Bohorodczanach (zniszczone) oraz *Chrystus Ukrzyżowany* z kośc. Dominikanów w Żółkwi (obecnie w klasztorze Dominikanów w Lublinie). W 1999 odnaleziono 6 drewnianych *bozzetti* P., m.in. do figur ołtarzowych z Horodenki i Monasterzysk (zakupione przez Bayerisches Nationalmuseum w Monachium).

P. z pewnością kierował kilkuosobowym warsztatem. Jego uczniem był Maciej Polejowski, a współpracownikiem w ostatnich l. życia Antoni Sztyl. Większość dzieł P. była przeznaczona do budowli projektowanych przez architekta Bernarda Meretyna, z którym blisko współpracował. Pewna liczba jego prac wykonana była w kamieniu (w tym rzeźby w Buczaczu i w katedrze Św. Jura we Lwowie), ale ze szczególnym mistrzostwem artysta opanował technikę obróbki drewna, zgodnie z tradycją snycerki środkowoeuropejskiej (gł. południowoniemieckiej), sięgającą późnego średniowiecza. Niektóre z jego figur zdobi naturalistyczna polichromia i złocenia (Hodowica), inne pokryto jednolitą białą farbą (Horodenka), choć nie wiadomo, czy było to rezultatem świadomego zabiegu artyst., czy wynikało z braku środków na ich wykończenie. W dwóch przypadkach (figury Samsona z grupy *Samsona z lwem* i Izaaka z *Ofiary Abrahama* z ołtarza gł. kośc. w Hodowicy) draperie nałożone wtórnie na gotowe już rzeźby zostały wykonane przez P. z tkaniny usztywnionej gipsową zaprawą i pozłoconej.

Gł. cechy stylistyczne sztuki P. to dynamika kompozycji, silna ekspresja wyrażająca głębokie przeżycia religijne, finezyjne wykonanie szczegółów oraz dekoracyjne traktowanie draperii. Słabszą stroną rzeźb była konstrukcja anatomiczna figur. W wielu posągach występuje charakterystyczny typ ascetycznej twarzy z wydatnym nosem i potężną zmarszczką ponad brwiami. P. znał dobrze dorobek środkowoeuropejskiej rzeźby barokowej; budując swe kompozycje korzystał też z wzorów włoskich (jak np. *Herkules z lwem* Stefana Maderny) oraz z rycin augsburskich. Spośród rzeźbiarzy l. poł. XVIII w. najbliżsi mu byli Matias Bernard Braun z Pragi i Ignac Rohrbach z Chrudima (stąd przypuszczenia na temat jego

czeskiego pochodzenia), a wśród współczesnego mu pokolenia – przedstawiciele bawarskiej szkoły rzeźby rokokowej z Ignatzem Güntherem na czele. Jakość sztuki P. stawia go wśród najwybitniejszych rzeźbiarzy Europy jego czasów. W środowisku artyst. Rusi odegrał ogromną rolę. Jest uważany za gł. przedstawiciela lw. szkoły rzeźbiarskiej, choć we Lwowie pracował jedynie okresowo. Jego kompozycje były wielokrotnie kopiowane i naśladowane jeszcze przez ok. 20 l. po jego śmierci.

Nazwisko P. (bez imienia) zostało wprowadzone do historii sztuki w 1923 w pracy W. Żyły na podstawie odkrycia archiw. J. Bołoz Antoniewicza, który wychodząc z nieznanych dziś przesłanek wywodził artystę z Wiednia. W 1937 ukraiński badacz M. Hołubec przypisał P. imię Johann i nazwał go rzeźbiarzem śląskim, ale owe informacje, jako nie poparte dokumentami, nie przyjęły się. Nowe dane archiw. oraz pierwszą charakterystykę P. przedstawił w t.r. T. Mańkowski. Z. Hornung, w opozycji do poglądów Mańkowskiego, znaczną część najbardziej udanych prac P. starał się przypisać Antoniemu Osińskiemu, ale opinie te nie zyskały szerszego uznania. Prawdopodobna jest jednak teza Hormunga, wywodząca sztukę P. ze środowiska czeskiego. Nową fazę badań nad artystą otworzyła wystawa w Olesku w 1987 (powtórzona w l. 1989-90 w Moskwie, Pradze, Warszawie i Wrocławiu) oraz możliwość dostępu do materiału zabytkowego i archiwaliów na terenie byłego ZSRR. Doprowadziło to do weryfikacji *oeuvre* P., ustalenia jego roli w środowisku lw. oraz odkrycia nowych danych biograficznych, w tym imion artysty (J. K. Ostrowski, P. Krasny). Od 1997 w d. kość. Klarysek we Lwowie działa muzeum P. (Oddz. LGS). Pełną ocenę sztuki P. utrudnia ubóstwo źródeł archiw. oraz zniszczenie znacznej części jego dorobku w okresie władzy sowieckiej.

ThB, t. 27, 1933 (Z. B. [Batowski Z.]). – Bénézit, t. 6. – *Slovník chudožnykiv Ukraïny*, Kyïv 1973. – PSB, t. 26, 1981 (Hornung Z.). – *Mystectvo Ukraïny. Biografičnyj dovidnyk*, red. Kudryc'kyj A. V., Kyïv 1997.

Bołoz Antoniewicz J., *Odkryte freski w gmachu pojezuickim*, Gaz. lw., 1906 (odbitka), s. 12-13 (bez nazwiska P.). – Żyła W., *Kościół i klasztor Dominikanów*

we Lwowie, Lw. 1923, s. 72. – Mańkowski T., *Katedra Św. Jura we Lwowie*, Spraw. TN we Lwowie, VIII, 1928 z. 2, s. 77. – Bochnak A., *Ze studiów nad rzeźbą lw. w epoce rokoka*, Kr. 1931, s. 119-123. – Mańkowski T., *Lw. kościoły barokowe*, Lw. 1932, s. 114-116. – Tenże, *Lw. rzeźba rokokowa*, Lw. 1937, s. 73-108, 137-143, 159-160. – Hornung Z., *Antoni Osiński, najwybitniejszy rzeźbiarz lw. XVIII stulecia*, W. 1937. – Golubec' M., *Mystectvo*, [w:] *Istorija ukraïns'koï kultury*, L'viv 1937, s. 581. – Hornungowa J., *Lw. plastyka reliefowa XVIII w.*, Arkady, III, 1937 nr 3. – Hornung Z., *Na marginesie ostatnich badań nad rzeźbą lw. XVIII w.*, BHSiK, VII, 1939 nr 2, s. 131-134, 139. – Tatarkiewicz W., *O sztuce pol. XVII i XVIII w. Architektura, rzeźba*, W. 1966. – Ljubčenko V., *Novi tvory l'viv's'kich skul'ptoriv XVI-XVIII stolit' u Galerei*, [w:] *L'viv's'ka Kartynna Galereja*, L'viv 1967, s. 23-24. – Gembarovyč M. [Gębarowicz M.], *Skul'ptura ta riz'blennja*, [w:] *Istorija ukraïns'kogo mystectva*, t. 3, Kyïv 1968, s. 134-138. – *Kat. Tek Glinki*, oprac. Zielińska T., cz. 1, W. 1969. – Mańkowski T., *Dawny Lwów, jego sztuka i kultura artyst.*, Londyn 1974. – Hornung Z., *Majster Pinsel snycerz. Karta z dziejów pol. rzeźby rokokowej*, Wr. 1976. – *Studien zur Europäischen Barock- und Rokokoskulptur*, pod red. Kalinowskiego K., P. 1985. – Gębarowicz M., *Prolegomena do dziejów lw. rzeźby rokokowej*, [w:] *Artium Quaestiones*, t. 3, P. 1986, s. 26. – Mikocka-Rachubowa K., *Wystawa rzeźb Pinzla w Olesku*, BHS, L, 1988 nr 4, s. 375-381. – Kierc B., *Nie zaginiony*, Nowe Życie, 1990 nr 13 (181), s. 1. – Mieleczko J., *Le maître Pinzel - le représentant le plus éminent de l'école de sculpture de Lvov au XVIIIe siècle*, Bulletin du Musée National de Varsovie, XXXI, 1990 nr 3, s. 55-63. – Ostrowski J. K., *W kręgu mistrza Pinzla. W związku z wystawą w Olesku i we Lwowie*, Folia Historiae Artium, XXVI, 1990, s. 149-165. – Tenże, *Wielki artysta z Kresów. Wystawa rzeźb Mistrza Pinzla w Wilanowie*, Tyg. powsz., XLIV, 1990 nr 27, s. 8. – Roszkowska W., *Opus sacrum Mistrza Pinzla we Wrocławiu*, Nowe Życie, VII, 1990 nr 24, s. 4-5. – Krvavyč D. P., *L'viv's'ka barokkova skul'ptura: dżerela inspiracij*, [w:] *Ukraïns'ke barokko ta jevropejs'kyj kontekst*, Kyïv 1991, s. 97-98. – Mikocka-Rachubowa K., *Wystawa rzeźb Mistrza Pinzla w Warszawie i we Wrocławiu*, BHS, LIII, 1991 nr 3/4, s. 255-259. – Ostrows'kyj Ja. [Ostrowski J. K.], *Problemy chudožn'oï majsternosti u l'viv's'kij skul'pturi školy Majstra Pinzelja*, [w:] *Ukraïns'ke barokko ta jevropejs'kyj kontekst*, Kyïv 1991, s. 148-153; Voznyč'kyj B. G., *Problema inspiracij u tvorčosti Majstra Pinzelja ta ii vplyv na l'viv's'ku skul'pturu drugoi polovyny XVIII st.*, tamże, s. 105-113. – Kořan I., *Drama lvovského baroku a plastika východních Čech*, Umění, 1991 nr 39, s. 539-541. – Krasny P., *Osiemnaście wieczne figury przydrożne w Buczaczu*.

Uwagi o inspiracjach czeskich w twórczości Bernarda Meretyna, Zeszyty Naukowe UJ, Prace z Historii Sztuki, XXI, 1993, s. 65-75. – *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wsch. d. Rzeczypospolitej*, pod red. Ostrowskiego J. K., cz. 1: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie d. woj. ruskiego*, t. 1, Kr. 1993; t. 2, Kr. 1994; t. 4, Kr. 1996. – Ostrowski J. K., *Z problematyki warsztatowej i atrybucyjnej rzeźby lw. w. XVIII*, [w:] *Sztuka Kresów Wsch.*, *Materiały sesji naukowej*, pod red. Ostrowskiego J. K., t. 1, Kr. 1994, s. 79-104. – Krasny P., Ostrowski J. K., *Wiadomości biograficzne na temat Jana Jerzego Pinsla*, BHS, LVII, 1995 nr 3/4, s. 339-342. – Betlej A., *Rzeźby Jana Jerzego Pinsla i jego kręgu z kość. par. w Budzanowie*, tamże, s. 343-352. – Ostrowski J. K., *Jan Jerzy Pinsel - zamiast biografii*, [w:] *Sztuka Kresów Wsch.*, *Materiały sesji naukowej*, pod red. Ostrowskiego J. K., t. 2, Kr. 1996, s. 361-373; Brzezina K., *Materiały do dziejów artyst. kość. Trynitarzyp.w. Trójcy Przenajświętszej we Lwowie*, tamże, s. 196, 200-201. – Ostrowski J. K., *Hercules and Samson. A Long Way of a Composition Motif from Stefano Maderno to Johann Georg Pinsel*, [w:] *Gedenkschrift für Richard Harprath*, ed. Liebenwein W., Tempestini A., München-Berlin 1998, s. 311-322. – Tenże, „Samson z lwem” *Jana Jerzego Pinsla - geneza kompozycji*, [w:] *Sztuka Kresów Wsch.*, *Materiały sesji naukowej*, pod red. Ostrowskiego J. K., t. 3, Kr. 1998, s. 267-280. – Volk P., Kozyr O., *Zur leMBERGER Rokoplastik. Bozzetti von Johann Georg Pinsel*, Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst, 3. Folge, t. 51, 2001, s. 181-198. – Krasny P., *Hodowicka figura Matki Boskiej Bolesnej. Uwagi o genezie schematu kompozycyjnego*, (w druku).

Voznickij B. [Voznyc'kyj B. G.], Opanasenko N., *Master Pinzel' – legenda i real'nost'. Kat. wystawki*, L'vovskaja Kartinnaja Galereja, L'vov 1987. – Voznickij B. [Voznyc'kyj B. G.], *Mistr Pinzel. Legenda a skutečnost*, Praha 1989. – Woźnicki B. [Voznyc'kyj B. G.], *Mistrz Pinzel. Legenda i rzeczywistość. Wystawa rzeźby XVIII w. ze zb. lwowskich*, Muz. w Wilanowie, Oddz. MNW, W. 1990. – *Teatr i mistyka. Rzeźba barokowa pomiędzy Zachodem a Wschodem*, kat. wystawy, pod red. Kalinowskiego K., MNP, P. 1993, s. II.47-II.79. – Voznyc'kyj B., *Muzej L'viv's'ka sakral'na barokkova skul'ptura XVIII st. Tvorčist' Yvana Georgija Pinzelja*, L'viv [1997]. – *Pod jedną koroną. Kultura i sztuka w czasach unii polsko-saskiej*, kat. wystawy, W. 1997, s. 458. – *Kunst und Kultur der sächsisch-polnischen Union* [kat. wystawy], Leipzig 1997, s. 106. – *Land of the Winged Horsemen. Art in Poland 1572-1764* [kat. wystawy], Alexandria, Va. 1999, s. 242-243. – *Kraj skrzydlatych jeźdźców. Sztuka w Polsce 1572-1764* [kat. wystawy], Alexandria-W. 2000, s. 242-243.

AP Kraków, Teki A. Schneidera, nr 992: *Księga wydatków klasztoru Trynitarzy we Lwowie za l. 1756-64.*

– Arch. UJ, Krasny P., *Bernard Meretyn i problem rokoka w architekturze pol.*, Kr. 1994, praca doktorska, mpis. – AGAD, Księgi metrykalne parafii z terenów zabużańskich, parafia Buczac: *Liber Metrices Copulatorum ad Ecclesiam Praeposituralem et simul Parochialem Buczacensem conscriptus ab Anno Domini 1710mo a d[ie] 14 Mens[is] Ianuarii*, s. 105, 149; księga chrztów 1752-77, s. 2, 59.

J. K. Ostrowski